

УДК 343.72/73:343.81

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.93>

ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ СУБ'ЄКТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ, СВОБОД І ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ГРОМАДЯН

Романцова С.В.,

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінально-правових дисциплін

Львівського державного університету внутрішніх справ

ORCID: 0000-0003-0888-5934

Романцова С.В. Органи Державної кримінально-виконавчої служби України в системі суб'єктів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян.

У статті на підставі комплексного системного аналізу чинного законодавства розглянуто органи Державної кримінально-виконавчої служби України в системі суб'єктів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян.

Об'єктом дослідження виступають правові відносини, що складаються під час здійснення діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України у контексті захисту прав, свобод і законних інтересів громадян. Предмет становлять нормативно-правові акти, що регламентують діяльність органів і установ ДКВС у сфері захисту прав і свобод, осіб, які перебувають у місцях несвободи, а також практика їх застосування. Методологічну основу складають методи: формально-логічний аналіз понятійного апарату; системний аналіз; порівняльно-правового аналізу – для виявлення прогалин у правовому регулюванні діяльності ДКВС. Зазначено, що гідність особи та особиста недоторканність, не будучи об'єктами кримінального покарання, при виконанні позбавлення волі фактично обмежуються, однак у законодавстві ці питання відображені недостатньо. Таке становище не відповідає духу та вимогам правової держави. Розглянуто функції Державної кримінально-виконавчої служби України. Вказано, що у правовому інституті обмежень прав осіб, які відбувають покарання у виправних установах, відсутні необхідні логічні переходи від норм міжнародного та конституційного права до норм кримінально-правового комплексу, а в його межах від норм кримінального права до кримінально-виконавчого права. Діяльність ДКВС Міністерства юстиції України служить головній меті – виконання кримінальних покарань, а її найважливіші функції пов'язані та базувалися на реалізації основних засобів поведіння з правопорушниками, як режим, праця, виховання. Ефективність зазначеної діяльності прямо залежить від забезпечення прав, свобод і

законних інтересів осіб, які перебувають к сфері діяльності ДКВС.

Ключові слова: пенітенціарна система, місця несвободи, контроль, нагляд, внутрішньовідомчий контроль, громадський контроль.

Romantsova S.V. Bodies of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine in the system of entities protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens.

The article examines the bodies of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine in the system of entities protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens based on a comprehensive systemic analysis of current legislation.

The object of the study is the legal relations formed during the implementation of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine in the context of protection of the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. The subject is normative-legal acts regulating the activities of the bodies and institutions of the DKVS in the field of protection of rights and freedoms of persons who are in places of deprivation of liberty, as well as the practice of their application. The methodological basis consists of methods: formal and logical analysis of the conceptual apparatus; system analysis; comparative legal analysis - to identify gaps in the legal regulation of the activities of the DKVS. It is noted that personal dignity and personal inviolability, not being the objects of criminal punishment, are actually limited when the deprivation of liberty is carried out, but these issues are not sufficiently reflected in the legislation. Such a situation does not correspond to the spirit and requirements of the rule of law. The functions of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine are considered. It is indicated that in the legal institution of restrictions on the rights of persons serving sentences in correctional institutions, there are no necessary logical transitions from the norms of international and constitutional law to the norms of the criminal-legal complex, and

within its limits from the norms of criminal law to criminal-executive law. The activity of the DKVS of the Ministry of Justice of Ukraine serves the main purpose - the execution of criminal punishments, and its most important functions are related and based on the implementation of the main means of dealing with offenders, such as regime, work, education. The effectiveness of the mentioned activity directly depends on ensuring the rights, freedoms and legitimate interests of persons who are in the sphere of activity of the DKVS.

Key words: penitentiary system, places of detention, control, supervision, internal departmental control, public control.

Постановка проблеми. Реформи у сфері державного управління, проведені в Україні протягом останніх років, спрямовані на підвищення ефективності діяльності державних органів в інтересах розвитку громадянського суспільства та зміцнення держави, забезпечення прав, свобод і законних інтересів громадян. Нові підходи до державного будівництва викликають об'єктивну необхідність перегляду багатьох уявлень, які склалися в теорії адміністративного права щодо організуючого та регулюючого впливу держави, системи публічної влади і управління, їх контролюючої ролі в різних сферах суспільного життя, в тому числі у сфері виконання кримінальних покарань у вигляді позбавлення волі.

Стан опрацювання проблематики. Дослідженню діяльності органів Державної кримінально-виконавчої служби України в системі суб'єктів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян були присвячені роботи українських учених, зокрема: В. Авер'янова, О. Бандурки, Ю. Битяка, І. Бородіна, Н. Бортник, С. Гречанюка, Є. Додіна, Р. Калюжного, М. Коваліва, В. Колпакова, Т. Коломоєць, О. Кузьменко, О. Остапенка, В. Ортинського, М. Тищенко та інших.

Протягом останнього десятиліття відбулися принципові зміни в характері та змісті діяльності кримінально-виконавчої системи. Було вжито заходів з гуманізації відбування покарання, активізувалася робота з поліпшення побутових умов тримання засуджених, удосконалення організаційно-штатної структури територіальних органів Державної кримінально-виконавчої служби України, що передбачає дослідження проблеми в умовах трансформації державного управління.

Метою статті є дослідження діяльності органів державної кримінально-виконавчої служби України в системі суб'єктів захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в установах виконання покарань.

Виклад основного матеріалу. Держава не породжує злочинність і не здатна її ліквідувати, але зводить її в юридичну форму, визнаючи факт існування злочинності, формує негативне став-

лення. Це означає, що держава, право та злочинність – явища, які визначають виникнення та взаємодію. Юридичне визнання існування негативних соціально-правових явищ породжує превентивні норми [1, с. 42].

Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках передбачає зміни в діяльності Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС), укріплення гарантії прав персоналу та громадян, які вчинили кримінальні правопорушення та тимчасово ізольованих від суспільства [2].

Система принципів діяльності ДКВС України підрозділяється на чотири основні групи: конституційні (законність; гуманізм; повага прав і свобод людини та громадянина; рівність перед законом; презумпція невинності); принципи виконання покарання (диференціація та індивідуалізація виконання покарань; раціональне застосування примусових заходів, засобів виправлення засуджених та стимулювання їх законослухняної поведінки; поєднання покарання з виправним впливом); організаційно-управлінські (гласність; інтернаціоналізм; плановість; підконтрольність, підзвітність; науковість); спеціальні принципи (конспірація, поєднання гласних і негласних методів і засобів), що знайшло відображення у правовому статусі.

ДКВС України є державним органом виконавчої влади, що здійснює функції з вироблення державної політики, нормативно-правового регулювання, контролю та нагляду у сфері виконання та відбування покарання [3]. ДКВС виконує функції головного координуючого органу в галузі виконання та відбування покарання та володіє повноваженнями застосування силових заходів з метою протидії вчиненню правопорушень у пенітенціарних установах. В умовах воєнного стану на органи ДКВС покладено функцію охорони військовополонених [4].

Механізм правового регулювання діяльності ДКВС України, являє собою взяті в єдності систему правових засобів і методів, за допомогою якої, забезпечується результативний правовий вплив на процес інформаційного забезпечення апарату ДКВС для забезпечення своєчасного і ефективного впливу на процеси, які відбуваються в пенітенціарних установах. У зміст цього механізму можна включити: норми права та принципи правового регулювання діяльності ДКВС; правові відносини ДКВС у сфері виконання та відбування покарання; акти тлумачення норм права, що видаються уповноваженим на те органом; акти застосування норм права [5].

Поряд з основними нормативно-правовими джерелами, що регламентують діяльність установ кримінально-виконавчої системи України, Постанова Кабінету Міністрів України щодо утво-

рення Адміністрації ДКВС максимально повно відображає взаємини територіального та центрального органів ДКВС України, його позиціонування всередині Служби. Адміністрація ДКВС України координує та контролює роботу структурних підрозділів і територіальних органів, дає доручення їх керівникам.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування установ виконання покарань та установ попереднього ув'язнення в період воєнного стану» визначає органи виконання покарань: центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи, уповноважені органи з питань пробації [6].

У структурі міжрегіонального органу управління ДКВС України можна виділити п'ять типових структурних підрозділів: керівництво, покликане забезпечити узгоджену ефективну роботу інших структурних підрозділів; галузеві структурні підрозділи, наділені з предметів ведення певними розпорядчими повноваженнями; функціональні структурні підрозділи, спеціалізовані на здійсненні функцій внутрішньо апаратного управління; контрольно-наглядові структурні підрозділи, покликані забезпечити законність і дисципліну в діяльності апарату управління та системи підлеглих і підвідомчих підрозділів; допоміжно-обслуговуючі структурні підрозділи, що здійснюють функцію забезпечення діяльності.

Метою реалізації повноважень міжрегіональним органом ДКВС України при взаємодії з органами регіональної публічної влади є ефективна діяльність з виконання завдань, що впливають з їх призначення, реалізації заходів соціально-економічного розвитку регіону. До числа найбільш актуальних питань, щодо яких здійснюється взаємодія та відбувається реалізація повноважень територіального органу, відносяться: будівництво життєво важливих об'єктів пенітенціарної системи; залучення підприємств ДКВС до виконання регіонального замовлення на виробництво продукції для потреб конкретного регіону; забезпечення пенітенціарних установ матеріальними та технічними ресурсами; проведення робіт, що забезпечують благоустрій установ і прилеглих територій; проведення заходів у рамках різних комплексних програм, наприклад: обмін інформаційними базами даних, у тому числі з метою забезпечення публічного порядку; представлення співробітників до нагород, організація та проведення урочистих заходів; забезпечення продовольством; створення системи соціальної реабілітації осіб, які відбувають кримінальне покарання; працевлаштування осіб, які звільняються з місць позбавлення волі; проведення культурно-освітніх заходів, розрахованих на специфічну категорію громадян, які відбувають

покарання; організація проведення медико-санітарних, протиепідемічних заходів; підготовка документів на помилування засуджених; протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів; розробка планів для дій у надзвичайних обставинах тощо.

З метою забезпечення ефективності взаємодії міжрегіональний орган ДКВС України реалізує наступну компетенцію:

- виконує завдання та функції, в тому числі пов'язані з реалізацією державних програм, планів і окремих заходів, передбачених актами Президента України, Кабінету Міністрів України та Міністерства юстиції України;

- запитує в установленому порядку від органів публічної влади інформаційно-аналітичні матеріали, економіко-статистичні дані та іншу інформацію, необхідну для реалізації повноважень;

- здійснює у порядку та формах, визначених законодавством України та угодами між ДКВС України та органами публічної влади, контроль реалізації органами публічної влади переданих у встановленому порядку повноважень ДКВС України, а також за дотриманням вимог, що пред'являються до якості та доступності публічних послуг, що надаються;

- залучає за погодженням органи публічної влади до проведення спільних перевірок дотримання вимог, що пред'являються до якості та доступності публічних послуг, що надаються;

- направляє вищій посадовій особі регіону пропозиції, що стосуються питань спільної діяльності з органами влади, інформацію про основні напрями та результати діяльності; розглядає звернення вищої посадової особи регіону та інформує про прийняті рішення.

Конкретні напрями розвитку міжрегіональних органів ДКВС України та підпорядкованих пенітенціарних установ, зміна правового статусу залежатимуть від реалізації програмних установок, діяльності в нових умовах, які обумовлені суттю правової держави, міжнародними договорами та конституційними нормами. Організаційно-правові категорії, які визначають сферу діяльності установ пенітенціарної системи в структурі державного управління визначені у послідовності: державне управління, процес управління, управлінський процес і юридичний процес; адміністративна юрисдикція; адміністративно-юрисдикційна діяльність; адміністративні провадження та процедури.

У перспективі пенітенціарні установи ДКВС України повинні:

- досягти необхідного рівня гуманізму в системі виконання покарань, умов утримання осіб позбавлених волі, які відповідають міжнародним стандартам;

- підготуватися до виконання нових видів покарань, визначених кримінальною політи-

кою, які будуть введені в дію окремими законами, у міру створення умов для їх виконання. Здійснити перехід до виконання покарань в нових режимах функціонування пенітенціарних установ;

- направити ресурси на підготовку засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, до виконання соціально корисних функцій після звільнення, що вимагає підвищення загальноосвітнього рівня, придбання необхідної професії, підготовки до життя на волі;

- реалізовувати, спільно з регіональними органами влади, спеціальні заходи соціальної реабілітації для осіб, які відбули покарання. Розвивати взаємодію працівників соціальних служб ДКВС з представниками органів місцевого самоврядування, правоохоронними органами, службами зайнятості та соціального захисту населення при вирішенні питань отримання посібників, пенсій, втрачених документів, трудового та побутового влаштування після звільнення. Організувати роботу центрів соціальної адаптації, в які переводилися засуджені (яким до звільнення залишилося 6 місяців), для підготовки до життя на волі. Взяти участь у розробці та реалізації регіональних комплексних цільових програм на підставі Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року, яка забезпечить взаємодію та відповідальність державних і регіональних структур у процесі соціальної реабілітації засуджених;

- створювати необхідні умови щодо виконання вимог п. 4 ст. 21 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» щодо гарантій особистої безпеки персоналу кримінально-виконавчої системи, членів їх сімей. Для цього необхідно використовувати сучасні технології, впроваджувати інтегровані системи безпеки, які дозволяють запобігти, своєчасно реагувати та документувати протиправні прояви, контролювати дії та несення служби співробітниками, підвищити рівень контролю щодо дотримання прав засуджених в місцях позбавлення волі. Направити комплекс зусиль щодо забезпечення особистої безпеки засуджених, обмеження рівня агресивності засуджених та осіб, які утримуються під вартою, мінімізувати ступінь їх негативного впливу на суспільство;

- створювати умови, що забезпечують: функціонування громадського контролю, взаємодії з інститутами громадянським суспільством, опікунськими радами, релігійними концесіями;

- забезпечувати ефективний нагляд, охорону і ізоляцію засуджених та осіб, взятих під варту, за рахунок впровадження комплексу інженерно-технічних засобів охорони та нагляду, з метою встановлення засуджених, які вчинюють правопорушення, знижувати рівень порушень режиму відбування покарань;

- підвищити ефективність, оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на надання допомоги правоохоронним органам з розкриття кримінальних правопорушень, що залишилися нерозкритими, але імовірно вчинені особами, які відбувають покарання у пенітенціарних установах. Сприяти встановленню ролі осіб, у межах кримінальних проваджень, що утримуються в слідчих ізоляторах, у вчиненні кримінальних правопорушень, впливу на учасників злочинної діяльності, свідків і потерпілих;

- удосконалювати службову діяльність у напрямі вирішення проблем кадрового забезпечення. Спільно з органами публічної влади та освітніми установами регіонів розробляти спеціальні програми по залученню до роботи в органах і установах ДКВС осіб, відповідного профілю діяльності, які відповідають фізичним, психологічним, моральним якостям для роботи з особами, які відбувають покарання;

- підвищити ефективність управлінської діяльності за рахунок інформаційних технологій, на основі підключення до відомчої інформаційно-технологічної інфраструктури, яка включає спеціалізовані інформаційні та комунікаційні служби;

- мати дієвий рівень взаємодії з місцевими органами влади та місцевого самоврядування з питань соціальної реабілітації засуджених, соціальної підтримки персоналу та матеріально-технічного забезпечення життєдіяльності;

- тримати на особливому контролі та вживати дієвих заходів щодо забезпечення умов для повного відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої громадянам, потерпілим від кримінальних правопорушень, державі. У зазначених цілях проводити оперативно-розшукові заходи щодо встановлення наявності грошових коштів, майна, на яке може бути звернено стягнення. З'ясувати, чи не знаходяться кошти, майно у інших осіб, якщо є достатні підстави вважати, що воно отримано внаслідок злочинних дій, використовувалося або призначалося для використання в якості знаряддя кримінального правопорушення, або фінансування незаконної діяльності;

- проводити цілеспрямовану роботу з потенційними роботодавцями по залученню трудових ресурсів, наявних у розпорядженні установи ДКВС;

- використовувати інформаційно-аналітичні можливості для розвитку товарних ринків, активізації інтеграційних процесів, поживлення промислового виробництва та торгівлі, обміну технологіями та послугами між регіональними прибутковими та неприбутковими організаціями для розвитку виробництва установ, встановлення ефективних господарських зв'язків з постачальниками та споживачами своєї продукції;

- вживати заходів для сприяння модернізації системи матеріального та соціального забезпечення робітників і службовців грошове утримання яких має відповідати складності та небезпеці праці, що гарантує економічну незалежність, надійний антикорупційний захист, здатність запобігти відтоку кваліфікованих фахівців у бізнес структури.

Зазначені перетворення в діяльності пенітенціарних установ будуть реалізовані закріпленням в нормах права державно-владної, управлінської, правозастосовної, правоохоронної діяльності установ з вирішення правових конфліктів деліктного змісту та спорів погоджувального характеру щодо забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі. Діяльність органів ДКВС України є полі функціональною, тобто зачіпає функціонування всіх без винятку органів державної влади, місцевого самоврядування, господарюючих суб'єктів і громадян.

Проблему захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі треба розглядати у зв'язці з проблемами забезпечення дисципліни та запобігання корупції. Тому необхідний комплекс правових засобів забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, позбавлених волі, а також рішення цілого ряду інших проблем, без чого домогтися реальних зрушень у цьому напрямку неможливо.

У правовому механізмі забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі використовуються різні методи – це методи переконання, примусу, заборони, дозволи та приписи. Для досягнення конкретних результатів у справі зміцнення законності, необхідне поєднання різних методів і вдосконалення організації установ системи ДКВС.

В умовах становлення правової держави контроль за діяльністю персоналу пенітенціарної системи перестає бути тільки управлінською функцією, засобом забезпечення законності, державної дисципліни. Контроль набуває значення соціально-правового інституту, що реалізує системну діяльність уповноважених органів держави та інститутів громадянського суспільства з встановлення відповідності діяльності персоналу пенітенціарної системи нормативним приписам та коригуванню виявлених відхилень за допомогою правових засобів.

На думку К. Автухова, О. Гальцової, М. Кутєпова, А. Степанюка більш повне та чітке уявлення про поняття та зміст системи контролю за діяльністю персоналу установ і органів, що виконують покарання, формується в результаті дослідження тріади, що складається з наступних елементів: організаційно-функціональної структури контролю (цілі, принципи, об'єкт, предмет,

суб'єкти та їх компетенція, види контролю); механізму контролю (методи, засоби, форми контролю); процесу контролю [6].

Зміст системи контролю, як і будь іншої соціальної системи, обумовлюють поставлену мету, що в кінцевому рахунку зумовлюють сутність контролю. Досягнення мети контролю ґрунтується на базисних положеннях, які формулюються в принципах контролю. Залежно від того, якою є мета та на яких принципах вона здійснюється, визначаються об'єкт і предмет контролю, суб'єкти контрольної діяльності та їх компетенція, формуються різні види та вибудовується загальна організаційно-функціональна структура контролю.

На думку Ф. Пузирного, контроль і нагляд на сьогоднішній день перебувають в колі пріоритетів діяльності державних та громадських інституцій, адже саме вони спроможні забезпечити додержання законів під час виконання кримінальних покарань та найсуворішого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою відповідними органами та установами кримінально-виконавчої системи України, а також сприяти подальшій модернізації системи виконання покарань [8, с. 370].

Контрольну діяльність можна характеризувати або з управлінської, або з юридичної точок зору. У першому випадку йдеться про функцію управління, стадію управлінського циклу, реалізацію принципу зворотного зв'язку в управлінні. У другому – про засіб забезпечення законності в реалізації виконавчої влади [9, с. 462].

Механізм контролю – це сукупність взаємопов'язаних методів, засобів і форм контрольного впливу на персонал пенітенціарної системи з метою досягнення ефективного функціонування органів і установ, забезпечення прав, свобод і законних інтересів засуджених.

Під методом контролю розуміється спосіб впливу суб'єкта контролю на підконтрольний об'єкт для досягнення поставлених цілей. Природа об'єкта та суб'єкта контролю, їх соціальне призначення, характер контрольної діяльності обумовлюють використання спеціальних методів контролю, властивих групі однорідних або окремого контрольному органу. У даний час переважаючими засобами контролю за діяльністю персоналу пенітенціарної системи визнані правові засоби. Правові засоби контролю – це система юридичних встановлень і процедур, за допомогою яких здійснюється діяльність суб'єктів контролю щодо встановлення відповідності функціонування підконтрольного об'єкта нормативно-правовим стандартам та коригуванню виявлених відхилень.

Форма контролю є зовнішнє вираження контролю за діяльністю персоналу пенітенціарної установи в конкретних діях його суб'єктів. При здійс-

ненні контролю домінують правові, але використовуються й не правові форми. Останні (організаційні та інформаційні форми) застосовуються для забезпечення правових форм контролю, не вимагають повного та чіткого закріплення в нормативно-правових актах, не тягнуть юридичних наслідків. Правові форми контролю – це правомочні дії, що здійснюються суб'єктами контролю в межах компетенції, регламентовані правовими нормами та мають юридичне значення.

Процес контролю – це вид юридичного процесу, що представляє встановлений правовими нормами порядок діяльності органів держави та інститутів громадянського суспільства з моніторингу якості прийнятих у пенітенціарній сфері нормативних актів та їх реалізацією суб'єктами права з метою попередження правопорушень, мінімізації наслідків і включає наступні стадії: встановлення стандартів функціонування; самоконтроль об'єкта контролю; моніторинг об'єкту контролю; коригування відхилень від встановлених стандартів; оцінка ефективності контролю.

Міністр юстиції України наділений правом здійснення загального контролю за всіма напрямками діяльності установ, які виконують покарання. Структурні підрозділи Мін'юсту України мають повноваження щодо організації галузевого контролю, головним з яких є відомчий контроль за дотриманням прав, свобод і законних інтересів засуджених. Внутрішньовідомчий контроль організується керівниками та посадовими особами ДКВС України, контролюються законність, доцільність і ефективність діяльності персоналу пенітенціарних установ [10].

Удосконалення контролю органів виконавчої влади за діяльністю персоналу пенітенціарної системи нерозривно пов'язане з реалізацією норм про контроль, закріплених у законодавстві про державну службу, про запобігання корупції та демократичний цивільний контроль [11, с. 380]. Це вимагає чіткого закріплення обов'язків з організації та проведення відомчого та внутрішньовідомчого контролю в нормативно-правових актах, посадових інструкціях керівників та посадових осіб ДКВС України та територіальних органів.

Прокурорський нагляд за діяльністю персоналу пенітенціарної системи має давні традиції. У умовах реформування ДКВС прокурорський нагляд набуває нових рис, що дозволяють більш ефективно вирішуватиме поставлені перед органами прокуратури завдання. Водночас, в законодавство про прокуратуру містить ряд суперечностей з Законом України «Про Державну кримінально-виправну службу України» насамперед у визначенні предмета нагляду в державно-службовій сфері, що створює певні труднощі на практиці.

Особливе місце серед контрольних органів держави займає інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Робота дер-

жавного правозахисного механізму затребувана в місцях позбавлення волі. Вивчення накопиченого досвіду контрольної діяльності Уповноваженого з прав людини переконує в тому, що настав час створення єдиної системи захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі, яку покликані утворити представники Уповноваженого з прав людини і їх апарат в областях [12]. В областях, де в місцях ізоляції знаходиться значна кількість засуджених, проживає значне число родичів, осіб, які відбули покарання, можуть бути введені посади представників Уповноважених з прав людини в пенітенціарній системі.

З огляду на аналіз, висвітлений у науковій літературі, ефективності діяльності прокуратури щодо захисту прав засуджених осіб, механізму реалізації прокурором своїх повноважень та важелів впливу на осіб, які допускають порушення вимог закону щодо відбування покарання, саме діяльність прокурора в цій сфері є доцільнішою та виправданою, і такою, що повною мірою може забезпечити мету та завдання нагляду у пенітенціарній системі [13, с. 538].

Громадські об'єднання сприяють розширенню гласності при виконанні покарань, привертають увагу широкої громадськості до фактів порушення законності, забезпечують участь фахівців, які не перебувають на державній службі, в обговоренні питань діяльності пенітенціарних установ. Багато в чому завдяки громадському контролю стан справ з дотриманням прав і законних інтересів засуджених поступово поліпшується. Головну роль серед громадських об'єднань, що здійснюють контроль у пенітенціарній сфері, грають правозахисні неурядові організації.

На думку О. Шкута, діяльність громадських організацій сьогодні потребує переосмислення їх напрямів і методів роботи із зазначеною категорією осіб. Громадськість повинна не тільки здійснювати моніторинг дотримання прав засуджених, а й виявляти слабкі місця в організації виконання покарань, сприяти усунуванню недоліків і надавати методичну і фінансову підтримку [14, с. 216].

Висновки. Підсумовуючи викладене, можемо констатувати:

- захист прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі, будучи складовою частиною діяльності ДКВС України, набуває свого сенсу у сфері кримінально-виконавчих суспільних відносин, лише за наявності відповідного механізму впровадження цієї діяльності, у якому особливий статус має не тільки процес виконання покарання, але й ті ланки державного апарату, які наділені правом щодо її здійснення;

- особливістю контрольної діяльності у сфері забезпечення захисту прав, свобод і закон-

них інтересів громадян в установах позбавлення волі є подвійна підпорядкованість: з одного боку – захист прав, свобод і законних інтересів регламентовано відомчими нормативно-правовими актами, що визначають нормативно-праві засади реалізації такої діяльності; а з іншого – нормативно-правовими актами, що враховують особливості забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів громадян в установах позбавлення волі у конкретних умовах, з урахуванням специфіки кримінально-виправних чинників, галузевого принципу діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, громадських організацій що, надає контрольної діяльності якісну своєрідність і визначеність та встановлює сутність правової діяльності в аналізованій сфері суспільних відносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Єсімов С.С. Превентивне регулювання: теоретичні аспекти. *Соціально-правові студії*. 2020. Випуск 3 (9). С. 40-47.
2. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#Text>.
3. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text>.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період: Закон України від 24.03.2022 р. № 2158-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2158-20#n38>.
5. Про утворення міжрегіонального територіального органу Міністерства юстиції з питань виконання кримінальних покарань: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.09.2017 р. № 709. URL. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/709-2017-%D0%BF>.
6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо функціонування установ виконання покарань та установ попереднього ув'язнення в період воєнного стану: Закон України від 29.03.2023 р. № 3185-IX. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3185-20#Text>.
7. Теоретичні питання удосконалення кримінально-виконавчого законодавства України та практики його застосування: монографія / К.А. Автухов, О.В. Гальцова, М.Ю. Кутєпов та ін.; за заг. ред. А.Ф. Степанюка. Харків: Право, 2021. 488 с.
8. Пузирний В.Ф., Єрмак О.В. Контроль за станом матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі в Україні *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 8. С. 369-371.
9. Остапенко О.І. Ковалів М.В., Єсімов С.С. та ін. Адміністративне право України (загальна частина): навчальний посібник. Вид. 2-е, доповнене. Львів: СПОЛОМ, 2021. 616 с.
10. Про затвердження Положення про Міністерство юстиції України: Постанова Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. URL. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/228-2014-%D0%BF>.
11. Гавриленко Н.А. Проблеми забезпечення безпечного середовища в установах виконання покарань під час війни в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 3. С. 378-382.
12. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан реалізації національного превентивного механізму в Україні за 2022 рік. URL. <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/spetsdopovid-npm-2022-na-druk-1compressed-1.pdf>.
13. Дільна З.Ф. Діяльність прокурора по захисту прав засуджених осіб. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 580-583.
14. Шкута О.О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. № 1. С. 213-216.